

БУЮК АЛЛОМАЛАРГА ҚАНОТ БЎЛГАН ЗАМИН

Манзура Холбаева

*Наманган вилояти тарихи ва маданияти давлат
музейи катт илмий ходими*

”Бизнинг хавас қилса арзийдиган буюк тарихимиз бор. Хавас қилса арзийдиган улуг аждодларимиз бор. Хавас қилса арзийдиган беқиёс бойликларимиз бор. Ва мен ишонаман, насиб этса, хавас қилса арзийдиган буюк келажакимиз, буюк адабиётимиз ва санъатимиз ҳам албатта бўлади.”

*Ўзбекистон Республикаси Президенти
Шавкат Мирзиёев*

Наманган – кўплаб буюк алломаларга қанот бўлган замин. Бу кўхна юртда Махдуми Аъзам Косоний, Бобораҳим Машраб, Фазлий, Нодим Намангоний, Муҳаммадшариф Сўфизода сингари шоир ва маърифатпарварлар туғилиб ижод қилган.

Шу жумладан Исоқхон Жунайдуллаҳўжа ўғли Ибрат маърифатпарвар шоир, забардаст тилшунос, тарихшунос олим, илк ўзбек матбаатчиларидан бўлиб, 1862 йилда Наманган яқинидаги Тўрақўрғон қишлоғида туғилган. Унинг отаси соҳибкор боғбонлардан бўлиб, «Ходим» тахаллуси билан шеърлар ёзган. Онаси Ҳурибиби қишлоқ қизларини ўқитган. Ибрат дастлаб қишлоқ мактабида, сўнгра онаси кўлида таҳсил олди. Кейинроқ Қўқонга бориб мадрасага ўқишга киради.

Исоқхон Ибрат 1886 йилда мадрасани тугатиб, Тўрақўрғонга қайтиб келади. У ўз фаолиятини педагог сифатида қишлоқда маърифат тарқатиш билан бошлади. Ўша йили эски маҳаллий мактаблардан анча фарқ қилувчи янгича мактаб очади.

Исоқхон Ибрат 1887 йилда ҳаж сафарига отланади. Сўнг у Шарқ мамлакатлари бўйлаб саёҳатни давом эттиради. Европанинг Истамбул, София, Афина, Рим каби марказий шаҳарларида бўлди, анча вақт Жидда шаҳрида истиқомат қилади, Бомбей ва Калкуттада яшайди. Исоқхон у ерларда кўп ишлатиладиган араб, форс, ҳинд-урду ва инглиз тилларини мукамал ўрганди. У 1896 йилда Ҳиндистондан Бирма орқали Хитойга, сўнгра Қашқарга ўтди, Қашқардан ўз ватани Наманганга қайтиб келди.

1901 йилда араб, форс, ҳинд, турк, ўзбек ва рус сўзларидан таркиб топган "Луғати ситта-алсина" («Олти тилли луғат») асарини босмадан чиқаради. Мазкур луғат жаҳид мактабларида шарқ ва рус тилларини ўрганишда бирдан бир қўлланма сифатида фойдаланиб келинди.

1907 йилда Тўрақўрғонда янги усул мактабини очган, 1908 йилда ўз қишлоғида «Матбааи Исҳоқия» номли литография ташкил қилган. Исҳоқхон Ибрат янги мактаблар очиш, ўқитувчилар тайёрлаш, аёлларни илм-маърифатли қилиш ишларида фаол қатнашган. 1909 йилда ўзининг «Тарихи чопхона», «Маданият ҳақида маснавий», «Газета хусусида», «Қалам» маҳаллий ва чор амалдорлари кирдикорларини фош этган «Илми Ибрат», шеъррий тўпламлари нашр қилинган.

Исҳоқхон Ибрат 1912 йилда ёзувлар тарихига бағишланган, асарида лотин, юнон, хитой, хинд, араб, кирилл ёзувининг келиб чиқиши, ривожланиш тарихи ҳақида маълумот берилган "Жомеъ ул-хутут" ("Ёзувлар мажмуаси") асарини яратди ва ўз матбааси "Матбааи исҳоқия"да босмадан чиқарди.

Ибрат чин қалбдан ўз халқининг илмли, маърифатли бўлишини истади. Кейинги 20-йил ичида 14 та илмий-тарихий, лингвистик асар ёзди. 30 йиллик поетик ижодининг мажмуи бўлмиш "Девони Ибрат" шеърлар тўпламини тузди. Тарихшуносликка оид "Тарихи Фарғона", "Тарихи маданият" ва "Мезон уз-замон" илмий асарларини яратди.

Исҳоқхон Ибрат «Туркистон вилояти газети», «Садои Туркистон», «Садои Фарғона» газета ларига ёзган мақолаларида фан, маърифат ва маданиятни тарғиб этган.

Ибратнинг сўнгги йиллардаги ҳаёти анча таҳликали ўтди. 1935 йилдан у ҳамма лавозимлардан олиб ташланди. 1937 йилнинг апрел ойида 75 ёшли кекса шоир ва маърифатпарварни ҳибсга оладилар.

Наманган вилояти Тўрақўрғон туманидаги 14-ўрта мактаб ва Тошкентдаги бир кўчага Исҳоқхон Ибрат номи берилган.

Сермахсул шоир, ёзувчи, мусиқашунос, педагог Исҳоқхон Ибрат қатоғон қурбони бўлди.

У 1937 йил Андижон турмасида 2 ой ётгандан сўнг вафот этди. Унинг қабри қаердалиги номаълум. Адиб ўз асарларида халқ озодлиги, Ватан мустақиллиги учун курашганларни ва тарихий воқеаларни акс эттирди. Масалан: «Тарихи Фарғона» асарида шундай ёзади: «Хўжанд ва Ўратепа ва Жиззах қўлдан кетди. Русия забт этди. Минг икки юз саксон бешинчи хижрийда (1866) Самарқанд олинди. Андан Каттақўрғон олинди. Сўнгра ўртада амир ила мусолаҳа бўлуб, ислоҳот жорий бўлди...».

XIX асрда Тўрақўрғон заминида туғилиб ўсган Ибрат домла араб, форс, рус, хинд, урду, инглиз, франсуз тилларини яхши билган, деди Президентимиз. Дунёнинг кўплаб мамлакатларида бўлиб, Шарқ ва Европа илм-фани, маданияти ва санъати билан яқиндан танишган, юртимизга илғор маданият ва техника янгиликларини олиб киришга интилган.

Ибрат домла ўлкамиздаги илк матбаачилардан бири сифатида, 1908-йил Оренбург шаҳридан литографик машина сотиб олиб, уни Оренбургдан Қўқонгача поездда, Қўқондан Тўрақўрғонга туяларга ортиб, катта машаққатлар билан олиб келган ва ўз ҳовлисида “Исҳоқия босмаҳонаси”ни ташкил қилган. Бу маърифатпарвар инсон кўплаб илмий, педагогик ҳамда бадиий асарлар яратган, ўз қишлоғида янги мактаб ва кутубхона очган, аҳоли учун замонавий боғ барпо қилган, ҳозиргача ғоят ноёб ҳисобланадиган олти тилли луғат яратиб, ўз босмаҳонасида чоп эттирган. Унинг “Фарғона тарихи” деган машҳур асари мамлакатимиз тарихига оид нодир манбалардан биридир.

Президентимиз ташаббуслари билан Тўрақўрғонда Исҳоқхон Ибратга бағишланган сўлим боғ, ёдгорлик мажмуаси ва “Ибрат мактаби” ташкил этилган.

Боғ одамларнинг мазмунли ҳордиқ чиқаришига қулайлик яратиш билан маънавий оламини ҳам бойитади. Бу ерда маърифатпарвар бобомизнинг ҳайкали ўрнатилади. Музей Исҳоқхон Ибратнинг ҳаёти, серқирра фаолияти билан таништиради. “Ибрат мактаби”да ёшлар хорижий тилларни ўрганади. Буларнинг барчаси яхлит комплекс сифатида алломанинг халқимиз учун қилган буюк хизматларини кадрлаш, меросини ўқиб-ўрганиш ва тарғиб қилишда муҳим ўрин тутади.

Улуғ аждодимиз Ибрат таҳаллусини ўзига бежиз танламаган, деди Президентимиз. Унинг Ватан ва юрт тараққиёти йўлидаги фидокорона ҳаёти нафақат ўз даврида, балки бугунги кунда ҳам барчамиз учун ҳақиқий ибрат намунаси бўлиб қолмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, маданиятимизнинг кўзга кўринган намояндалари, ўзининг ёрқин истеъдоди, билим ва маҳорати, фидокорона меҳнати билан жамиятимизнинг маънавий тараққиётига муносиб ҳисса қўшган, инсон қалбини, унинг дарду ташвишларини, халқнинг орзу-интилишлари, Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини тараннум этишни ўз ҳаётининг маъно-мазмуни деб билган аждодларимиз тарихини домий ўрганиб бориш хар биримизнинг асосий бурчларимиздан ҳисобланади.